

การสร้างสรรคานาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ ชุด โพนีน้อมศรัทธา จากแนวคิด
ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา
The Creation of Bodhi Nom Sattha, an Applied Folk Dance
Based on The Bodhi Tree Crutches Procession Ritual in The Context of
Lanna Buddhist Beliefs

พัฒนชิตา เดชครุธ¹
Phunchita Detkhрут¹

Received: January 4, 2025

Revised: August 10, 2025

Accepted: August 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา 2) เพื่อสร้างสรรคานาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ ชุดโพนีน้อมศรัทธา จากประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์เป็นการวิจัยแบบผสมวิธีที่ศึกษาแนวคิดทางวัฒนธรรม ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์เป็นกรอบการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนชาวบ้าน นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ผู้สืบทอดประเพณี และนักแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ จำนวน 20 คน ด้วยวิธีคัดเลือกแบบเจาะจง และใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตเป็นเครื่องมือในการวิจัยเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ เป็นประเพณีอันดีงามของผู้คนในชุมชนภาคเหนือของประเทศไทยที่ช่วยส่งเสริมและสืบทอดพระพุทธศาสนามาแต่อดีต ต่อมามีการพัฒนาและปรับตัวตามบริบทของสังคมผ่านกระบวนการการให้ความหมายใหม่ จากการเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความศรัทธาในเชิงปัจเจกของผู้ที่ยกให้ต้นโพธิ์เป็นตัวแทนแห่งโพธิญาณ คือ พระปัญญาญาณอันประเสริฐเป็นเครื่องตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ต้องคำนึงไว้ให้แก่คนรุ่นหลังสู่การพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมไปพร้อมกันจนเกิดเป็นประเพณีที่มีความหลากหลายของกิจกรรมทั้งด้านพระพุทธศาสนา ดนตรี นาฏศิลป์ วัฒนธรรม ประเพณี และการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในแบบคนละบุคคลหรือชุมชน (2) กระบวนการสร้างสรรคานาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ ชุดโพนีน้อมศรัทธา เป็นการใช้คุณค่าเชิงสุนทรีย์ยะสะท้อนแนวคิดของผู้คนในชุมชนบูรณาการผ่านผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ที่เชื่อมโยงกับการสืบทอดพระพุทธศาสนา ที่จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และคงไว้ซึ่งความเข้มแข็งของพลังศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาของชาวพุทธล้านนา

คำสำคัญ: นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์, ขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์, ความเชื่อทางศาสนา, การสื่อสารความเชื่อ, ศิลปะพุทธล้านนา

Abstract

This study aims to 1) examine the body of knowledge on the Bodhi Tree Crutches Procession Ritual in the context of Lanna Buddhist beliefs and 2) create an applied folk dance entitled Bodhi Nom Sattha based on the Bodhi Tree Crutches Procession Ritual. This mixed-method research employs cultural concepts, Buddhist beliefs, and the creation of dance works as its research framework. The sample group comprises 20 local scholars, cultural experts, tradition holders, and

¹ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (Faculty of Fine Arts Srinakharinwirot University)
E-mail: phunchita@g.swu.ac.th

performers of applied folk dance, selected through a purposive sampling procedure. The research employed an observation form and an interview as tools for descriptive analysis of the data.

The research findings indicated that (1) the Bodhi Tree Crutches Procession Ritual is a valuable custom among the northern community that facilitated the promotion and transmission of Buddhism. It has been improved and contextualized within the social framework through the generating of new significance, developing from an image that demonstrated the personal faith of individuals who regard the Bodhi tree as emblematic of Bodhi, representing the profound wisdom and enlightenment of the Buddha, into a communal activity that fostered collective participation. Even before its establishment as a tradition, communities participated in various activities related to Buddhism, music, dance, culture, tradition, and environmental conservation. The creation of the Bodhi Nom Sattha applied folk dance incorporated aesthetic values that embody the community's concepts, merging them with creative elements in applied folk dance related to Buddhism. This will benefit both formal and informal education and strengthen the faith of Lanna Buddhists in Buddhism.

Keywords: Applied Folk Dance, Bodhi Tree Crutches Procession, Religious Belief, Faith Communication, Lanna Buddhist Art

บทนำ

ศิลปวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนความเชื่อ ความศรัทธา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ซึ่งได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในภาคเหนือของประเทศไทย “ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์” นับเป็นหนึ่งในพิธีกรรมทางศาสนาที่มีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับพระพุทธศาสนา ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของชาวล้านนา แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่าต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การนำไม้ไปค้ำจุนต้นโพธิ์จึงเปรียบเสมือนการดำรงพระธรรมให้มั่นคง พิธีกรรมนี้จัดขึ้นในวันพญาวัน (15 เมษายน) ของทุกปี ชาวบ้านจะประดับไม้ค้ำด้วยกระดาษเงินกระดาษทองอย่างสวยงาม แล้วแห่ไปยังวัดเพื่อประกอบพิธีเป็นกิจกรรมที่สะท้อนพลังศรัทธาและการมีส่วนร่วมของชุมชนในเชิงสัญลักษณ์

การสร้างสรรค่านาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ชุด “โพธิ์น้อมศรัทธา” มีเป้าหมายเพื่อถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนา ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านศิลปะการแสดงในรูปแบบร่วมสมัย โดยผสมผสานองค์ประกอบนาฏศิลป์พื้นบ้านภาคเหนือเข้ากับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมแห่ไม้ค้ำโพธิ์ กรอบแนวคิดในการออกแบบนาฏยประดิษฐ์เน้นการสื่อสาร “พลังศรัทธา” ผ่านภาษาท่าทางที่อิงจากลีลาท้องถิ่น ผสานกับท่วงทำนองดนตรีพื้นบ้านล้านนา การแสดงแบ่งออกเป็น 3 องค์ ได้แก่ (1) ปฐมบทแห่งโพธิญาณ (2) พิธีกรรมแห่งศรัทธา (3) การคำจุนพระธรรม โดยใช้เครื่องแต่งกาย โสัดทัศนวัสดุ และสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น ใบโพธิ์และไม้ค้ำโพธิ์ เพื่อสื่อความหมายทางศิลปวัฒนธรรม การออกแบบนาฏยประดิษฐ์ในงานนี้ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดนาฏยศิลป์ในฐานะเครื่องมือสื่อสารทางวัฒนธรรม โดยมองว่าท่ารำไม่เพียงเป็นองค์ประกอบเชิงสุนทรียศาสตร์ แต่ยังสามารถถ่ายทอดสารและคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และความรู้สึกของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Schechner (2006) ที่เสนอว่านาฏศิลป์และการแสดงเป็นรูปแบบหนึ่งของ “performance as ritual” ซึ่งสามารถเชื่อมโยงความหมายระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้

นอกจากนี้ยังประยุกต์ใช้แนวคิดการสื่อสารทางวัฒนธรรม (Cultural Communication) ที่เสนอว่าศิลปะการแสดงสามารถทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ ความศรัทธา และค่านิยมของสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง โดยใช้รหัสและสัญลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรมที่ผู้ชมสามารถเข้าใจได้ภายใต้บริบทสังคมนั้น ๆ รวมถึงแนวคิดการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Performance) ซึ่งมองว่าการแสดงเป็นพื้นที่ในการแสดงบทบาททางสังคมและอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่มีพลังในการสื่อสารข้ามรุ่นข้ามยุค (Turner, 1988) อีกทั้งยังประยุกต์แนวคิดการสื่อความหมายผ่านสัญลักษณ์ (Semiotics) ที่เสนอว่า ทุกองค์ประกอบของการแสดง เช่น ท่ารำ สี เครื่องแต่งกาย และเสียงดนตรี

ต่างมีความหมายในฐานะ “รหัสทางวัฒนธรรม” ซึ่งสามารถถอดความเพื่อเข้าถึงเนื้อหาทางความเชื่อและคุณค่าทางสังคม (Eco, 1976) แนวคิดเชิงสัญลักษณ์นี้ช่วยให้การออกแบบการแสดงสามารถถ่ายทอดความหมายที่ลึกซึ้งและเป็นระบบ โดยเฉพาะในการแสดงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น แนวคิดในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ชุดนี้ไม่เพียงมุ่งเน้นการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีท้องถิ่น แต่ยังเป็นการพัฒนา นาฏศิลป์พื้นบ้านให้สอดคล้องกับยุคสมัย และเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้ ส่งเสริมการศึกษา และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งยังสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ตามกรอบอนุสัญญาขององค์การยูเนสโก ทำให้นาฏศิลป์ชุด “โพธิ์น้อมศรัทธา” เป็นทั้งผลงานเชิงสุนทรียศาสตร์และเครื่องมือในการธำรงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมล้านนาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา
- 2) เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ชุด โพธิ์น้อมศรัทธา จากประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา

บททวนวรรณกรรม

ประเพณีทางศาสนาและการเฉลิมฉลองนั้นได้แพร่หลายไปในหมู่ชนทุกระดับชั้น วัฒนธรรมของเมืองและชนบทผสมผสานกันมากขึ้น ในกระบวนการแพร่วัฒนธรรมทางศาสนาและเทศกาลรื่นเริง บางประเพณีนอกจากมีการวางระเบียบแบบแผนแล้ว ยังกลายเป็นเทศกาลประจำปีด้วย ดังปลายสมัยอยุธยา มีฤๅษณ์มัสการพระพุทธบาทแลพระพุทธรูปทุกปี พงศาวดารบันทึกว่า “สำหรับราษฎร กษัตริย์ประพาสสุขสำราญถึงปีนมัสการ บ ชาติ” และปุณณิภาตคำฉันท์ว่า “ทวารวดีพิภพกลั่น สนั่นลั่น ครื้นโครม ไพร่ฟ้าประชาชนก็โสมมน์สโดยเสด็จไคล” (ธิดา สารเยา, 2545, น.327-328) อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อคนไทยในด้านคติธรรม คติธรรม เป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งซึ่งสภาวะวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 29 กันยายน 2555 ได้แบ่งไว้ 4 อย่างคือ 1. คติธรรม 2. เนติธรรม 3. สหธรรม 4. วัตถุประสงค์ คำว่า วัฒนธรรม แปลว่าธรรมที่ทำให้เจริญงอกงามขึ้น ดีขึ้น ประณีตขึ้น ไม่ว่าในด้านใดที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ดังนั้น เมื่อว่าในความหมายทางสังคมวิทยา วัฒนธรรมก็คือครรลองแห่งวิถีชีวิตของชนชาตินั้น ๆ อันเกิดมาจากสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ไม่ว่าดินฟ้า อากาศ การดำรงชีวิต การศึกษาเล่าเรียน ความเชื่อถือ ตลอดจนอารยธรรมในด้านต่าง ๆ ซึ่งปกคลุมชนชาตินั้น ๆ แล้วชนชาตินั้น ๆ รับเข้ามาเป็นครรลองแห่งวิถีชีวิตจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เพื่อทำให้คนและสังคมเจริญขึ้น ก็ในบรรดาสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมนั้น ศาสนาเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะศาสนาเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน เป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมไทย เพราะคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามานาน พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อคนไทยรอบด้าน ทั้งในด้านคติธรรม เนติธรรม สหธรรม และวัตถุประสงค์ ดังจะได้ขยายความต่อไป แต่ในบทนี้จะว่าด้วยคติธรรมเท่านั้น คติธรรมคือหลักธรรมที่เป็นคติ หรือหลักทางจิตใจได้ยึดเหนี่ยวเพื่อเป็นประทีปในการดำเนินชีวิต คนไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนามาก (พิน ดอกบัว, 2561, น.54)

การแห่ไม้ก้ำสะหรี (ไม้ค้ำโพธิ์) ไม้ก้ำหรือไม้ค้ำ มีลักษณะเป็นท่อนไม้ยาวหลากหลายขนาดที่ปลายทำเป็นง่ามสำหรับค้ำกิ่งไม้ มีการประดับตกแต่งให้สวยงามด้วยการทาสีหรือหุ้มด้วยกระดาษเงินกระดาษทอง ส่วนสะหรีหรือสร้อย หมายถึง ต้นศรีมหาโพธิ์ ต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าและศาสนาพุทธ อาจารย์สนั่น ธรรมธิ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวว่าประเพณีการแห่ไม้ค้ำสะหรีน่าจะเริ่มต้นที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่แรกแล้วจึงเริ่มกระจายออกไปทั่วภาคเหนือในปัจจุบัน การแห่ไม้ค้ำสะหรีนิยมทำใน 2 พิธีกรรมหลัก ๆ ได้แก่ พิธีสืบชะตาและสงกรานต์ โดยการแห่ไม้ค้ำสะหรี นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ถวายไม้ค้ำได้รับพรสมอย่างที่ตั้งปรารถนา สร้างเสริมสิริมงคลแก่ตนเอง คำจูนชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองไม่ตกต่ำ และคำจูนพระพุทธศาสนา ในช่วงปีใหม่ของทุกปี ชุมชนที่มี

การแห่ไม้ค้ำสะหลีจะจัดขบวนแห่อย่างยิ่งใหญ่วนไปรอบชุมชนก่อนจะนำไปถวายที่วัด จัดเป็นขบวนแห่งานบุญใหญ่ ไม่แพ้งานปอยหลวงหรือขบวนแห่สาลกัต (ตานก้วยสาลก) เลยทีเดียว (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่, 2562)

ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของอำเภอจอมทอง เป็นประเพณีวัฒนธรรมที่ได้กระทำสืบต่อกันมานานกว่า 100 ปี นับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนชาวเหนือโดยทั่วไปเฉพาะที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีความเชื่อว่าเทศกาลปีใหม่ (สงกรานต์) ทุกคนควรจะทำพิธีทำบุญสืบชะตาราศีของตนเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองที่ตนเองได้มีชีวิตอย่างมีความสุข อีกในหนึ่งปีต่อกันด้วย อุปลักษณ์ส่วนหนึ่งในพิธีสืบชะตาราศีดังกล่าว คือ ไม้ที่มีง่ามขนาดต่าง ๆ สุดแล้วแต่ความพอใจแต่ขอให้เป็นไม้ที่ตัดมาใหม่ ๆ แล้วนำมาเข้าพิธีสืบชะตาราศี เสร็จแล้วจึงนำไปตั้งค้ำต้นโพธิ์ที่อยู่ใกล้บ้านส่วนมากจะนำไปค้ำต้นโพธิ์ต้นใหญ่ตามวัดต่าง ๆ จึงได้ชื่อว่า "ไม้ค้ำโพธิ์" ที่อำเภอจอมทอง นิยมนำไปค้ำต้นโพธิ์ที่วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร และวัดต่าง ๆ ที่ตนทำบุญเป็นประจำการนำเอาไม้งามไปค้ำต้นโพธิ์ดังกล่าวเป็นความเชื่อทางบุคลาธิษฐานว่า

1. เป็นการค้าชีวิตตนเองให้ยืนนาน มีความร่มเย็นเป็นสุขเหมือนกับต้นโพธิ์ที่แผ่กิ่งก้านสาขา มีใบเขียวปกคลุมไปทั่ว ทำให้เกิดความร่มเย็นแก่ผู้เข้าไปพักพิงภายใต้ต้นโพธิ์นั้น
2. เป็นการช่วยค้ำจุนพระบวรศาสนาให้เจริญก้าวหน้าอยู่บนโลกต่อไปให้นานแสนนาน เพราะต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่พระพุทธองค์ตรัสรับใช้ในการตรัสรู้ธรรม (กรมศิลปากร, 2566)

ประเพณีการค้ำโพธิ์นั้นมีความหมายทางด้านจิตใจต่อผู้สูงอายุให้มีกำลังใจในการต่อสู้กับการเจ็บไข้ต่าง ๆ มีความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาไม่ประหวั่นพรั่นพรึงต่อมรณภัยที่จะมาถึง คุณค่าต่อครอบครัวคือทำให้ลูกหลานได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีความรักความผูกพันต่อพ่อแม่ญาติพี่น้องที่ได้มาทำบุญร่วมกัน คุณค่าต่อสังคมและพระพุทธศาสนา พิธีกรรมค้ำโพธิ์ทำให้คนในสังคมได้ร่วมกันทำบุญในพระพุทธศาสนา ได้แสดงออกถึงความเห็นใจซึ่งกันและกัน ประชาชนได้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่าสามารถเป็นที่พึ่งได้ (พระครูวิศาลบุญญาภิรัต, 2558, น.48)

นาฏยประดิษฐ์ หมายถึง การคิด การออกแบบ และการสร้างสรรค์ แนวคิด รูปแบบ กลวิธีของนาฏศิลป์ชุดหนึ่ง ที่แสดงโดยผู้แสดงคนเดียวหรือหลายคน ทั้งนี้รวมถึงการปรับปรุงผลงานในอดีตนาฏยประดิษฐ์จึงเป็นการทำงานที่ครอบคลุม ปรัชญา เนื้อหา ความหมาย ท่ารำ ท่าเต้น การแปรแถว การตั้งซุ่ม การแสดงเดี่ยว การแสดงหมู่ การกำหนดดนตรี เพลง เครื่องแต่งกาย ฉาก และส่วนประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญในการทำให้นาฏศิลป์ชุดหนึ่งสมบูรณ์ตามที่ตั้งใจไว้ ผู้ออกแบบนาฏศิลป์ เรียกกันโดยทั่วไปว่า ผู้อำนวยการฝึกซ้อม หรือ ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ แต่ในที่นี้ขอเสนอคำใหม่ว่า นักนาฏยประดิษฐ์ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Choreographer นาฏยประดิษฐ์มีงานเป็นขั้นตอนดังนี้คือ 1. การคิดให้มีนาฏศิลป์ 2. การกำหนดความคิดหลัก 3. การประมวลข้อมูล 4. การกำหนดขอบเขต 5. การกำหนดรูปแบบ 6. การกำหนดองค์ประกอบอื่น ๆ 7. การออกแบบนาฏศิลป์ (สุพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, น.211)

การสร้างสรรคผลงานในนาฏศิลป์ประเพณี เป็นรูปแบบการสร้างสรรคผลงานทางนาฏศิลป์ประเภทหนึ่งที่นำเอาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของนาฏศิลป์ในวัฒนธรรมเดิมมาประกอบสร้างใหม่ โดยอาจมีการจัดองค์ประกอบของการแสดงที่แตกต่างออกไปจากรูปแบบเดิม แต่ยังคงปรากฏนาฏลักษณ์ในนาฏศิลป์ประเพณีเดิมคงไว้เป็นส่วนสำคัญ แหล่งข้อมูลที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างสรรคนาฏศิลป์ในแนวประเพณีมักมาจากความเชื่อ วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี เรื่องราวในพงศาวดารประวัติศาสตร์ วรรณคดีหรือวรรณกรรมการแสดง นิทาน ตำนานหรือเรื่องเล่า เป็นต้น การสร้างสรรคงานนาฏศิลป์ประเพณีบางลักษณะถูกสร้างสรรคขึ้นใหม่ภายใต้แนวคิดการประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม (Culture invention) หรือประเพณีประดิษฐ์ (Invented traditional) โดยมีวัตถุประสงค์หลากหลายประการ เช่น การสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อส่งเสริมการหารายได้เชิงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การสร้างกิจกรรมเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชนหรือการรื้อฟื้นวัฒนธรรมเพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชน เป็นต้น (ศิริมงคล นาฏยกุล, 2565, น.11-12)

เนื้อหาการสร้างสรรคานาฏศิลป์ไทยประเพณี การสร้างสรรคานาฏกรรมไทยประเพณีมีเนื้อหาหลักแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และวิถีชีวิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้ 1. ประวัติศาสตร์ การสร้างสรรคานาฏกรรมไทยประเพณีโดยพิจารณาจากเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำนาน นิทาน นิยาย การสร้างสรรคเป็นการนำเนื้อหาของบุคคล กลุ่มบุคคล สังคม ซึ่งเป็นผู้มีความสำคัญแก่สังคมนั้น 2. ความเชื่อ การสร้างสรรคานาฏกรรมไทยประเพณีโดยพิจารณาจากเนื้อหาทางด้านความเชื่อ ประกอบด้วย ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา พิธีกรรม ประเพณี ข้อคิด ข้อปฏิบัติ นโยบายการปกครอง การสร้างสรรคเป็นการนำเนื้อหาของความเชื่อบุคคล กลุ่มบุคคล สังคม ซึ่งเป็นผู้มีความสำคัญแก่สังคมนั้น และ 3. วิถีชีวิต การสร้างสรรคานาฏกรรมไทยประเพณีโดยพิจารณาจากเนื้อหาทางด้านวิถีชีวิต ประกอบด้วย วิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ สถานการณ์สำคัญของสังคม การสร้างสรรคเป็นการนำเนื้อหาของความเชื่อบุคคลซึ่งเป็นผู้มีความสำคัญแก่สังคมนั้น กลุ่มบุคคล สังคม (มณีนสา วศินารมณ, 2565, น.46-49)

นราพงษ์ จรัสศรี ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “การสร้างงานนาฏศิลป์สามารถพิจารณาได้ 8 ส่วนสำคัญ ถือเป็นองค์ประกอบนาฏศิลป์ คือ 1.บทการแสดงหรือแนวคิดการแสดง 2.นักแสดงหรือผู้แสดง 3.การเคลื่อนไหวหรือลีลา ท่าเต้น 4.อุปกรณ์การแสดง 5.ดนตรีหรือเพลงประกอบการแสดง 6.เครื่องแต่งกายหรือเสื้อผ้าประกอบการแสดง 7.พื้นที่ในการแสดง และ 8.แสงประกอบการแสดง” (ธรากร จันทะสาโร, 2563, น.117)

จากข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี พบว่าชนบประเพณีพิธีกรรมมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนอย่างแนบแน่น ก่อให้เกิดประเพณีอันทรงคุณค่าผ่านความเชื่อความศรัทธาไปสู่การสืบสาน ถ่ายทอดส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น โดยองค์ประกอบทางด้านนาฏศิลป์สามารถเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงความเชื่อ ภูมิปัญญา ประเพณี ของในแต่ละชุมชน อาศัยองค์ความรู้ผ่านการศึกษามาจากประวัติศาสตร์ ภูมิหลัง และข้อมูลในชุมชน ผู้วิจัยจึงนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าความรู้และสร้างสรรค์องค์ประกอบนาฏศิลป์อันเป็นการสืบสาน อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการประยุกต์และพัฒนา ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับยุคสมัยโดยการสร้างสรรคานาฏศิลป์จากแนวคิด ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา

จากการสืบค้นเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นเรื่องประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และการสร้างสรรค์องค์ประกอบนาฏศิลป์ พบว่า มีการศึกษาที่หลากหลายเกี่ยวกับการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเมืองและชนบท การสืบทอดคตินิยมในพระพุทธศาสนา และการสร้างสรรคานาฏศิลป์เพื่อสะท้อนความเชื่อ วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณี อย่างไรก็ตาม ยังคงมี “ช่องว่างของความรู้” (knowledge gap) ในประเด็นดังนี้

1. การบูรณาการประเพณีท้องถิ่นกับการสร้างสรรค์องค์ประกอบนาฏศิลป์

แม้ว่าจะมีการศึกษาคุณค่าและความเชื่อมโยงของประเพณี เช่น ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ และการสร้างสรรคานาฏศิลป์แบบประเพณี แต่ขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับการนำประเพณีท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรคานาฏศิลป์ที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนในยุคปัจจุบัน

2. การสืบสานและพัฒนาประเพณีผ่านองค์ประกอบนาฏศิลป์ร่วมสมัย

มีการกล่าวถึงการสร้างสรรคานาฏศิลป์ประติมากรรมจากประเพณีในอดีต แต่ยังไม่พบการศึกษาที่เจาะจงถึงวิธีการปรับเปลี่ยนรูปแบบขององค์ประกอบนาฏศิลป์เพื่อให้ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมและผู้ชมในยุคปัจจุบัน

3. มุมมองของชุมชนต่อการฟื้นฟูและพัฒนาประเพณีผ่านศิลปะการแสดง

งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นศึกษาประเพณีในเชิงความเชื่อและพิธีกรรม แต่ขาดการวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมที่สามารถตอบโจทย์ทั้งด้านการอนุรักษ์และการส่งเสริมเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การวิจัยครั้งนี้จะมุ่งเน้นการศึกษาการบูรณาการประเพณีท้องถิ่นเข้ากับองค์ประกอบนาฏศิลป์ โดยประยุกต์แนวคิดการสร้างสรรคที่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ทั้งในเชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการตอบสนองต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงในยุคใหม่ ผ่านการวิเคราะห์ประเพณีสำคัญ เช่น การแห่ไม้ค้ำโพธิ์ และการสร้างองค์ประกอบนาฏศิลป์ที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน รวมถึงการสำรวจความคิดเห็นของชุมชนในการมี

ส่วนร่วม ซึ่งจะช่วยให้เชื่อมโยงศิลปะการแสดงกับการพัฒนาสังคมในระยะยาวการจัดระบบและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นดังกล่าว จะช่วยแสดงให้เห็นภาพรวมของความรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน พร้อมทั้งสร้างกรอบแนวคิดที่ชัดเจนสำหรับการวิจัยและการสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ในอนาคต

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี พื้นที่วิจัย คือ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มประชาชนชาวบ้านจำนวน 5 คน กลุ่มนักวิชาการด้านวัฒนธรรมจำนวน 5 คน กลุ่มผู้สืบทอดจำนวน 5 คน และกลุ่มนักแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 2 ชนิด คือ 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) ใช้การสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม 4 กลุ่มตามประเภทของกลุ่มตัวอย่าง โดยการสนทนาแบบซึ่งหน้ากับผู้มีส่วนร่วม (Participants) ใช้คำถามปลายเปิด 2) แบบสังเกต (Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ การวิจัยเอกสาร วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลแล้วนำมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive analytics) ใช้เครื่องบันทึกเสียงและภาพ สำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ตรวจสอบพื้นที่ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยทำการประสานงานผ่านหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น หัวหน้าชุมชน และประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยได้รับอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์ และเฝ้าสังเกตแบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมโดยเปิดเผยบทบาทของผู้วิจัย (Observer as Participant) ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 เพื่อเสริมความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่ง ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับผลการวิจัย

การดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่สอง ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ชุด “โพธิ์น้อมศรัทธา” ได้ดำเนินการผ่านขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ (1) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทั้ง 4 กลุ่ม เพื่อรวบรวมแนวคิดความเชื่อ พิธีกรรม และลีลานาฏศิลป์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ (2) การวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์ เช่น ท่ารำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย และสัญลักษณ์ทางศาสนา เพื่อประยุกต์ใช้ในการออกแบบนาฏศิลป์ประยุกต์ (3) การจัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์กับนักแสดงนาฏศิลป์เพื่อทดลองร่างต้นแบบการแสดง (4) การสร้างต้นแบบการแสดงและทดลองแสดงในพื้นที่จริงเพื่อเก็บข้อมูลการรับรู้ของผู้ชมในชุมชน และ (5) การประเมินและปรับปรุงองค์ประกอบการแสดงจนได้รูปแบบที่เหมาะสมทั้งในเชิงวัฒนธรรมและเชิงสุนทรียศาสตร์

ขั้นตอนทั้งหมดนี้ดำเนินการควบคู่กับการสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิดทั้งในบริบทพิธีกรรมจริงและการฝึกซ้อมของคณะนาฏศิลป์ พร้อมใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น เอกสาร การสัมภาษณ์ และการแสดงจริง ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวคือการออกแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ชุด “โพธิ์น้อมศรัทธา” ที่สะท้อนบริบทความเชื่อของชาวพุทธล้านนา และสามารถใช้เป็นสื่อสร้างสรรค์ในเชิงวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง

ผลการศึกษา

องค์ความรู้ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา

จากการศึกษาพบว่า ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในพื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะบริเวณวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร มีลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการระหว่างหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ความเชื่อพื้นบ้าน และวัฒนธรรมล้านนาได้อย่างกลมกลืนและมีเอกลักษณ์ ชาวบ้านในพื้นที่มีความเชื่อว่าต้นโพธิ์เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของพระพุทธองค์ การนำไม้ไปค้ำจุนต้นโพธิ์เป็นการแสดงออกถึงการ “คำชูพระพุทธศาสนา” ให้มั่นคงและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

พิธีกรรมในจอมทองมีความโดดเด่นด้านความร่วมมือของชุมชนอย่างเข้มแข็ง โดยชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันจัดทำไม้ค้ำซึ่งมีทั้งไม้ท่อนธรรมดา และไม้ที่ได้รับการแกะสลักตกแต่งด้วยกระดาดเงินกระดาดทองอย่างประณีต มีการนำขึ้นแห่ในขบวนพร้อมด้วยดนตรีพื้นเมือง ขับซอ และพิธีสวดมนต์ในแบบล้านนา ซึ่งทำให้บรรยากาศของงานแสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาและความยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ลักษณะเฉพาะของการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในจอมทอง คือ การเน้นความวิจิตรในด้านศิลปะและการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่มวัย เช่น การตกแต่งไม้ค้ำด้วยลวดลายที่แสดงอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน การมีพิธีสืบทอดภายในงาน และการร่อนน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ซึ่งผานแนวคิดเรื่องบุญคุณ ความกตัญญู และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นอกจากนี้ ในขบวนแห่ยังมีการใช้รถยนต์ประดับตกแต่งแทนเกวียนโบราณ โดยยังคงบรรเลงดนตรีพื้นเมืองผสมผสานกับเครื่องดนตรีร่วมสมัย ซึ่งเป็นการประยุกต์พิธีกรรมให้เข้ากับบริบทยุคใหม่อย่างสร้างสรรค์

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่พบว่า การเข้าร่วมพิธีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ถือเป็นโอกาสของผู้คนในชุมชนจอมทองในการแสดงศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาได้อย่างเท่าเทียม โดยไม่จำกัดฐานะหรือสถานะทางสังคม แม้จะมีเพียงกิ่งไม้เล็ก ๆ ก็สามารถนำมาร่วมพิธีได้อย่างภาคภูมิใจ ทำให้พิธีกรรมนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างพลังความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน นอกจากนี้ การตีความใหม่ของ “ไม้ค้ำโพธิ์” ในพื้นที่จอมทองยังสะท้อนแนวโน้มการนำประเพณีมาประยุกต์ใช้ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดกิจกรรมเชิงท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสร้างกิจกรรมเชิงสาธารณะสำหรับเยาวชนในพื้นที่ และการใช้เทคโนโลยีในการเผยแพร่คุณค่าทางวัฒนธรรมผ่านช่องทางออนไลน์ของวัดหรือกลุ่มชาวบ้าน เป็นการยกระดับพิธีกรรมจากศรัทธาแบบปัจเจกสู่การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นรูปธรรม

โดยรวมแล้ว ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในจอมทองมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม สร้างความกลมเกลียวของชุมชน และพัฒนาเป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

ภาพที่ 1: ไม้ค้ำโพธิ์ ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร

การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ ชุดโพธิ์น้อมศรัทธา จากประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา

แนวทางการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ชุด “โพธิ์น้อมศรัทธา” ได้รับแรงบันดาลใจจากประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของชาวอำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีบทบาทสำคัญในการธำรงพระพุทธศาสนาและ

เสริมสร้างพลังความศรัทธาในระดับชุมชน การสร้างสรรค์ผลงานครั้งนี้เน้นการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านศิลปะการแสดง โดยเชื่อมโยงข้อมูลจากการศึกษาเชิงเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างลึกซึ้ง

แนวคิดการแสดง: โครงสร้างของการแสดงถูกออกแบบให้สะท้อนองค์ความรู้จากประเพณีหมี่คำโพธิ์ โดยแบ่งออกเป็นสองช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 นำเสนอภาพของความสามัคคีในการร่วมแรงร่วมใจของชุมชน สื่อถึงความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรม ช่วงที่ 2 แสดงถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยอาศัยต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของพระโพธิญาณ ตามความเชื่อที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย ข้อมูลเหล่านี้ได้รับการคัดกรองจากแหล่งข้อมูลภาคสนามในวัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหารและตำบลใกล้เคียง

การคัดเลือกนักแสดง: นักแสดงได้รับการคัดเลือกจากผู้ที่มีทักษะด้านนาฏศิลป์ไทยและพื้นบ้านภาคเหนือ โดยต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและเจตนารมณ์ของงานวิจัย พร้อมทั้งแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชุมชนจอมทองทั้งในด้านท่ารำ บุคลิก และความศรัทธาที่สื่อผ่านการแสดง

การออกแบบลีลาท่า: ท่ารำในชุดการแสดงได้นำรูปแบบจากทำนานาฏศิลป์พื้นบ้านภาคเหนือ เช่น ท่ารำซอ ท่ารำหมี่คำ มาประยุกต์กับจังหวะและการเคลื่อนไหวที่แสดงถึงพลังของศรัทธาและความสามัคคีของชุมชน โดยสื่อถึงการคำชูพระพุทธศาสนาและความเจริญของชุมชนจอมทอง

อุปกรณ์ประกอบการแสดง: หมี่คำโพธิ์และพานขันดอกเป็นอุปกรณ์หลักในการแสดง โดยสะท้อนถึงความศรัทธาและพิธีกรรมท้องถิ่น การใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ช่วยเน้นย้ำรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในประเพณีของชุมชน

ดนตรีและเพลงประกอบ: ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นเพลงพื้นบ้านภาคเหนือที่ได้รับการเรียบเรียงใหม่ โดยใช้เครื่องดนตรีล้านนา เช่น สะล้อ ซอ ซึง ขลุ่ยเพียงออ และกลองสะบัดชัย เพื่อสร้างบรรยากาศของงานบุญและสะท้อนอารมณ์ศรัทธาในแต่ละช่วงของการแสดง

เครื่องแต่งกาย: เครื่องแต่งกายถูกออกแบบให้สะท้อนอัตลักษณ์ของจอมทอง โดยผสมผสานสีเงิน สีทอง ลายปักดั้งเดิม และวัสดุจากผ้าท้องถิ่น เช่น ผ้าไหมและผ้าฝ้าย พร้อมเครื่องประดับที่มีความวิจิตร ช่วยเสริมความสง่างามขณะเคลื่อนไหว และเน้นเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนา

พื้นที่การแสดงและฝึกซ้อม: การฝึกซ้อมดำเนินในพื้นที่เปิดโล่งใกล้วัด เพื่อให้เกิดบรรยากาศคล้ายพิธีกรรมจริง รวมถึงสามารถกำหนดระยะห่าง รูปแบบการแปรแถว และการประกอบตัวของนักแสดงได้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่วัด และลานพิธีในจอมทอง การออกแบบพื้นที่แสดงจึงมีบทบาทในการสร้างสภาพแวดล้อมที่สะท้อนถึงบรรยากาศงานบุญของท้องถิ่น

โดยรวม การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ชุดนี้นอกจากจะตอบสนองต่อการอนุรักษ์ประเพณีแล้วยังเป็นสื่อกลางเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความกลมกลืนระหว่างศรัทธา วิถีชีวิต และความงามทางศิลปะของชุมชนอำเภोजอมทองได้อย่างลึกซึ้ง

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้พบว่า ประเพณีการหมี่คำโพธิ์ เป็นพิธีกรรมที่ช่วยส่งเสริมการสืบทอดพระพุทธศาสนาในมิติของประเพณีอันดีงามของผู้คนในชุมชน โดยประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตามบริบทของสังคมในปัจจุบัน แต่ยังคงไว้ซึ่งพลังแห่งความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวพุทธล้านนา ผ่านการให้ความหมายใหม่ที่แต่เดิมที่เป็นสัญลักษณ์แสดงออกถึงการแสดงความศรัทธาต่อศาสนาในรูปแบบส่วนตัว มาเป็นรูปแบบของชุมชนเพื่อความสามัคคี เพื่อการส่งต่อวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น และเพื่อการท่องเที่ยวในงานประเพณีหมี่คำโพธิ์ในปัจจุบัน แต่ “หมี่คำโพธิ์” ยังคงเป็นสัญลักษณ์หรือวิธีการในการแสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของธิดา สารยา (2545) ได้อธิบายว่า พุทธศาสนากลายเป็นความเชื่อหลักของสังคมสยามบูรณาการด้านขนบประเพณีเดิมในสังคมภาคพื้นนี้ มีขนบประเพณีหลายอย่างแตกต่างกัน แต่ค่านิยมเกี่ยวกับพุทธศาสนาทางด้านการบุญได้ค่อย ๆ กลายมาเป็นแนวทางปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน มีทั้งประเพณีส่วนตนและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสังคม เช่นเดียวกับงานวิจัยของพระครูวิศาลบุญญาภิรัต (2558) กล่าวว่า ประเพณีการคำโพธิ์นั้นมีคุณค่าทางด้านจิตใจต่อผู้สูงอายุให้หมี่กำลังใจในการต่อสู้กับการเจ็บไข้ต่าง ๆ มีความเคารพศรัทธาต่อ

พระพุทธศาสนาไม่ประหวั่นพรั่นพรึงต่อมรณภัยที่จะมาถึง คุณค่าต่อครอบครัวคือทำให้ลูกหลานได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีความรักความผูกพันต่อพ่อแม่ญาติพี่น้องที่ได้มาทำบุญร่วมกัน คุณค่าต่อสังคมและพระพุทธศาสนา พิธีกรรมคำโพธิ์ทำให้คนในสังคมได้ร่วมกันทำบุญในพระพุทธศาสนา ได้แสดงออกถึงความเห็นใจซึ่งกันและกัน ประชาชนได้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาว่าสามารถเป็นที่พึ่งได้ ดังนั้นจึงพบว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง การพัฒนา หรือการให้ความหมายใหม่ของชุมชนที่มีต่อประเพณีแม่ไม้คำโพธิ์นั้น ความหมายเดิมของความศรัทธาต่อพุทธศาสนาในด้านคุณค่ายังคงอยู่ต่อไปอย่างเข้มแข็งและยังช่วยส่งเสริมบริบทรอบข้างทางวัฒนธรรมและความเชื่อให้เข้มแข็งตามไปด้วย

ผลงานสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ มีคุณค่าเชิงสุนทรียะและสามารถสะท้อนแง่คิด บทบาททางสังคม จากความศรัทธาของผู้คนในชุมชนผ่านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนก่อให้เกิดประเพณีที่เชื่อมโยงกับการสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547) ได้อธิบายว่า นาฏศิลป์เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชน เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายให้เห็นชัดว่าชุมชนของตนมีลักษณะเฉพาะโดดเด่นและแตกต่างไปจากชุมชนอื่นอย่างไร ทำท่า เครื่องแต่งกาย และดนตรีอันเป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นนี้เองทำให้คนในถิ่นนั้น ๆ ภูมิใจ เช่นเดียวกับงานวิจัยของธรากร จันทนะสาโร (2563) กล่าวว่าจากการศึกษา งานวิจัยสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ในประเทศไทยมากกว่า 30 เรื่องส่วนใหญ่พบว่ามักเป็นการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ที่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดในขอบประเพณีหรือกรอบจารีตดั้งเดิมโดยมีการปรับเปลี่ยนสาระสำคัญของนาฏศิลป์สร้างสรรค์นั้น ๆ ให้สอดคล้องกับมิติทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และวัฒนธรรมในปัจจุบันมากยิ่งขึ้น แม้กระทั่งการนำลักษณะเด่นทางวรรณกรรมวรรณคดีวรรณกรรมประเพณีท้องถิ่นหรือความเชื่อทางคติชนวิทยามาใช้ในการสร้างแรงบันดาลใจให้กับนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ดังนั้นจึงพบว่าการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยจากในอดีตและปัจจุบันยังคงต้องให้ความสำคัญหรือได้รับอิทธิพลจากขนบเดิมของวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านสำนึกร่วมกันของชุมชนและผู้สร้างสรรค์ที่มีต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นสำคัญ

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้/นวัตกรรมจากการวิจัย

งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะโดยเชื่อมโยงพิธีกรรมทางวัฒนธรรม “ประเพณีแม่ไม้คำโพธิ์” กับกระบวนการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ ผ่านการวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Performance Theory) และทฤษฎีสัมพันธเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) ซึ่งช่วยให้เข้าใจความหมายทางสังคมที่ผู้คนในชุมชนสร้างขึ้นผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรม

จากกรอบแนวคิด Cultural Performance ของ Singer (1959) และ Schechner (1985) พิธีกรรมแม่ไม้คำโพธิ์ถูกมองว่าเป็น “การแสดงทางวัฒนธรรม” ที่มีการจัดวาง บทบาท สัญลักษณ์ และจังหวะตามบริบทสังคม วัฒนธรรม และศาสนา โดยกระบวนการแสดงออกนี้ไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ที่สังคมใช้สื่อสารค่านิยม ความเชื่อ และการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมผ่านการแสดงออกของบุคคลในชุมชน

ในขณะเดียวกัน ทฤษฎี Symbolic Interactionism โดย Mead (1934) และ Blumer (1969) ได้อธิบายพฤติกรรมของชาวบ้านในพิธีกรรมแม่ไม้คำโพธิ์ว่าเป็นการ “ให้ความหมายใหม่” (New Meaning) แก่วัตถุอย่าง “ไม้คำโพธิ์” ซึ่งแต่เดิมเป็นเครื่องมือค้ำยันกิ่งไม้ ได้ถูกตีความใหม่เป็นสัญลักษณ์แห่งการคำบูชาพระพุทธศาสนา ความศรัทธาและความสามัคคีของชุมชน โดยความหมายเหล่านี้เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในการร่วมพิธี การแห่ การประดับตกแต่งไม้คำ และการสื่อสารผ่านการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้าน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้คือ กระบวนการสื่อสารคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านนาฏศิลป์พื้นบ้านที่ถูกออกแบบให้มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ (Contextualized Performance) โดยชุดการแสดง “โพธิ์น้อมศรัทธา” ได้หลอมรวมความเชื่อทางพุทธศาสนา พิธีกรรม ความร่วมมือของชุมชน และการตีความทางสังคมมาใช้เป็นโครงสร้างการแสดงในเชิงสัญลักษณ์และสุนทรียศาสตร์ การออกแบบลีลา เครื่องแต่งกาย ดนตรี และอุปกรณ์สะท้อนภาพความเชื่อแบบล้านนาอย่างลึกซึ้ง

การถ่ายทอดและการนำไปใช้ประโยชน์

ผลงานวิจัยนี้สามารถถ่ายทอดไปใช้ได้ทั้งในระบบการศึกษารูปแบบทางการ เช่น การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในสาระภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือหน้าที่พลเมือง และในการศึกษาตามอัธยาศัยโดยใช้การแสดงเป็นเครื่องมือสื่อสารวัฒนธรรมในระดับชุมชน การนำนาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ไปใช้ในกิจกรรมของโรงเรียน วัด หรือองค์กรวัฒนธรรมท้องถิ่น จะช่วยกระตุ้นการตระหนักรู้เรื่องมรดกทางวัฒนธรรม และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับผู้สูงวัยในกิจกรรมชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่ชุมชน และใช้ในการจัดแสดงนิทรรศการเพื่อเผยแพร่ศิลปะวัฒนธรรมล้านนาในเวทีสาธารณะในระดับชาติและนานาชาติได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านประยุกต์ ชุดโพธิ์น้อมศรัทธา จากแนวคิดประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนา ผู้วิจัยพบว่างานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ความเชื่อความศรัทธาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนมาอย่างยาวนานสะท้อนผ่านประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์ของการบูชาและสืบทอดพระพุทธศาสนา ควรได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดผ่านระบบการศึกษาทั้งในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต่อไป
2. การสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากแนวคิดประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์ในบริบททางความเชื่อของชาวพุทธล้านนาจะเป็นประโยชน์ต่อสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นที่สามารถนำไปพัฒนาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักรู้วัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน
3. ประเพณีการแห่ไม้ค้ำโพธิ์เป็นประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของคนในชุมชนควรมีการศึกษาผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีภายใต้บริบทสังคมในปัจจุบันที่มีต่อสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในชุมชน

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2566). พระพุทธรูปปางสมาธิมหาโพธิ์. กรมศิลปากร. <https://www.finearts.go.th/promotion/view/26971-%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9E%E0%B8%A4%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%B2%E0%B8%98%E0%B8%B4%E0%B8%9A%E0%B8%94%E0%B8%B5%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B9%82%E0%B8%9E%E0%B8%98%E0%B8%B4%E0%B9%8C>
- ธรากร จันทะสาโร. (2563). นาฏศิลป์จากวรรณคดีเรื่องความตายในศาสนาพุทธแบบวัชรยานของทิเบต. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 22(1), 112-125.
- ธิดา สารยา. (2545). *วัฒนธรรมไทย: มิติทางประวัติศาสตร์และความคิด*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระครูวิสาละปัญญารัต. (2558). ศึกษาพิธีกรรมค้ำโพธิ์ของชาวพุทธอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์. *วารสารนวมภูองแห่พุทธศาสนปริทรรศน์*, 2(1), 48-55.
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่. (2562). การแห่ไม้ก้ำสะหรี—ไม้ค้ำโพธิ์. <https://www.finearts.go.th/chiangmaimuseum/view/33537>
- พิน ดอกบัว. (2561). *พระพุทธศาสนากับคนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ศิลปาบรรณาการ.
- มนิศา วชิราภรณ์. (2565). *การสร้างสรรค์นาฏกรรมไทยประเพณี*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริมงคล นาฏกุล. (2565). *การสร้างสรรค์งานทางนาฏศิลป์*. คลังนาฏวิทยา.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). *หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์*. จุฬาลงกรณ์
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Eco, U. (1976). *A theory of semiotics*. Indiana University Press.

- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist* (C. W. Morris, Ed.). University of Chicago Press.
- Schechner, R. (1985). *Between theater and anthropology*. University of Pennsylvania Press.
- Schechner, R. (2006). *Performance studies: An introduction* (2nd ed.). Routledge.
- Singer, M. (1959). *Traditional India: Structure and change*. American Anthropological Association.
- Turner, V. (1988). *The anthropology of performance*. PAJ Publications.